

Evropská unie
Evropský sociální fond
Operační program Zaměstnanost

Metodika projektu

*Interdisciplinární síť podpory dětí
a mládeže při opuštění ústavní výchovy*

Projekt „*Interdisciplinární síť podpory dětí a mládeže při opuštění ústavní výchovy*“,
reg. č. CZ.03.2.X/0.0/0.0/17_076/0011419 byl finančně
podpořen ze zdrojů Evropského sociálního fondu EU, z rozpočtu ČR
v rámci Operačního programu zaměstnanost.

Obsah

1. Úvod	3
2. Představení zapojených služeb a institucí v kontextu ústavní výchovy	5
2.a Ústavní výchova v kontextu OSPOD	5
2.b Diagnostický ústav	10
2.c Ústavní výchova ve VÚ a DDŠ, její průběh a ukončování	11
2.d NZDM	17
2.e Sociálně aktivizační služby	19
3. Spolupráce aktérů (v síti)	21
3.a Příklady dobré praxe spolupráce NZDM a SAS s VÚ	24
3.b Další možnosti spolupráce	27
4. Závěr	29
5. Přílohy	30

1. Úvod

Kolegyně a kolegové,
metodika projektu „Interdisciplinární síť podpory dětí a mládeže při opouštění ústavní výchovy“ je určena pro odborníky, kteří pracují s ohroženými dětmi a mládeží. Cílem projektu bylo vytvořit pro mladé lidi (a jejich rodiny) po ukončení pobytu v dětském domově se školou (DDŠ) nebo ve výchovném ústavu (VÚ) co nejširší síť podpory. Kromě samotných DDŠ a VÚ se na spolupráci podílely i sociálně aktivizační služba a nízkoprahová zařízení pro děti a mládež. Důležitou součástí byli i pracovníci OSPOD a kurátoři pro mládež – zástupci těchto služeb se podíleli i na tvorbě této metodiky.

Projekt se skládal z několika klíčových aktivit. Konkrétně se jednalo o koordinaci případové práce s klienty opouštějícími ÚV a o preventivní programy realizované ve VÚ. Důležitou součástí byla také společná setkání odborníků z VÚ, NZDM, SAS a OSPOD v rámci kulatých stolů či neakreditovaného vzdělávání. Další klíčovou aktivitou bylo hodnocení funkčnosti sítě a v neposlední řadě destigmatizační kampaň, která proběhla na sociálních sítích.

Cílem metodiky spolupráce bylo stručně a jasně popsat funkci jednotlivých aktérů v celém průběhu ústavní nebo ochranné výchovy mladého člověka. Přestože zkušenost s prací s ohroženými dětmi a mládeží je v každé službě a instituci jiná, podotýkáme, že se jedná stále o tutéž skupinu mladých lidí, která prochází celým spektrem služeb. To, co nás při budování sítě zaujalo, byla právě malá informovanost o možnostech spolupráce odborníků, která pramení z roztržitosti péče o tuto skupinu. Jasně, stručně a z praxe vyplývající informace, které se o jednotlivých službách dočtete, mohou ovlivnit i váš náhled na možnosti spolupráce a budování sítě.

Hlavní částí dokumentu tvoří příklady dobré praxe, popisující různé formy spolupráce mezi odborníky a mladými lidmi, které jsme za trvání projektu stačili ověřit. Najdete v ní krátké kazuistiky a popis toho, jak jsou mladí lidé informováni o nabízené pomoci a práci sociálních služeb už i během pobytu v DDŠ nebo VÚ. Bohužel pandemie negativně ovlivnila i naše plány, což se promítlo v kapitole neověřené možnosti spolupráce. Závěrečná část dokumentu se věnuje limitům, které jsou jednak systémové, jednak vychází z nevyužitého potenciálu spolupráce mezi námi, odborníky.

Věříme, že v metodice najdete praxi podepřené odpovědi na otázky, které si ohledně spolupráce kladete.

Použité zkratky:

DD/DDŠ – dětský domov / dětský domov se školou
DDÚ/DÚ – dětský diagnostický ústav / diagnostický ústav
IPOD – individuální plán ochrany dítěte
NZDM – nízkoprahové zařízení pro děti a mládež
OPP – trestní opatření obecně prospěšné práce
OSPOD – orgán sociálně-právní ochrany dětí
PK – případová konference
ÚP – úřad práce
ÚV – ústavní výchova
VÚ – výchovný ústav
ZDVOP – zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc

2. Představení zapojených služeb a institucí v kontextu ústavní výchovy

2.a Ústavní výchova v kontextu OSPOD

Ústavní výchovu může u dítěte nařídit pouze soud. Konkrétní postup a rychlost průběhu tohoto procesu se však v praxi často liší. Děti jsou do výchovného ústavu či DDŠ umístěny na základě předběžného opatření, nařízením ústavní výchovy nebo uložením ochranné výchovy. V případě, že je dítě v rodině z nějakého důvodu vážně ohroženo nebo existují jiné důvody, proč zde nemůže nadále setrvat a zároveň neexistuje nikdo jiný, kdo by byl schopen a ochoten jeho výchovu zajistit, může podat rodič, OSPOD nebo jiná zainteresovaná osoba návrh nebo podnět k soudu na zahájení řízení o nařízení výchovného opatření. Soud poté většinou v časovém rozmezí několika týdnů nařídí jednání, na základě kterého rozhodne, jaké výchovné opatření bude dítěti uloženo. V případě, že soud nazná, že dítě nemůže dále v rodině setrvat, nařídí ústavní výchovu. V rozsudku soudu musí být již přímo stanoveno zařízení, ve kterém by dítě mělo ústavní výchovu vykonávat. Soudnímu odebrání dítěte z rodiny by měla předcházet jiná mírnější opatření (např. soudní dohled), pokud je to ovšem možné. Ve výše uvedeném případě se stává, že dítě je umístěno do ústavního zařízení až několik měsíců poté, co byl podán návrh k soudu. Proto se často používá institut předběžného opatření, kdy je možné, aby soud na návrh OSPOD do 24 hodin vydal usnesení o umístění dítěte do ústavního zařízení. To se využívá v případech, kdy je dítě (někdy i jeho okolí) vážně ohroženo a jeho umístění do ústavního zařízení nelze odkládat, usnesení je vykonatelné ihned po jeho vydání. Po vydání předběžného opatření soud zahajuje běžné řízení, ve kterém později formou rozsudku ve věci rozhodne dle aktuální situace. Někdy dochází k tomu, že OSPOD nevyhodnotí situaci tak, že je nutné podávat návrh na vydání předběžného opatření, ale rodič trvá na tom, že již není schopen a ochoten se o dítě dále starat. V tom případě má rodič možnost podat návrh na vydání předběžného opatření jiného typu sám a soud je povinen rozhodnout o jeho návrhu do 7 dnů. Toto rozhodnutí je vykonatelné až po nabytí právní moci.

Ústavní výchovu lze nařídit maximálně na tři roky. Soud je povinen nejméně jednou za šest měsíců přezkoumat, zda trvají důvody pro nařízení ústavní výchovy. Případný návrh na zrušení ústavní výchovy může podat kdokoli z účastníků.

Trvají-li důvody pro nařízení ústavní výchovy, rozhodne soud na návrh OSPOD o jejím prodloužení opět maximálně na tři roky. Trvání ústavní výchovy lze prodloužit opakovaně.

OSPOD je povinen spolupracovat při umísťování dítěte do ústavního zařízení, ať již ve formě doprovodu, nebo zajištění potřebných dokumentů. V průběhu ústavní výchovy má OSPOD povinnost minimálně 1x za 3 měsíce dítě v ústavu navštívit a stejně tak často být v kontaktu s jeho zákonnými zástupci, s nimiž průběžně spolupracuje na tom, aby se situace změnila do té míry, že se dítě může do rodiny vrátit. OSPOD se rovněž vyjadřuje ke krátkodobým pobytům dítěte mimo ústavní zařízení (např. víkendy, prázdniny, svátky) u rodičů nebo jiných osob.

OSPOD nebo zákonní zástupci dítěte mohou podat návrh na zahájení řízení o zrušení ústavní výchovy, kdykoliv to uznají za vhodné. Soud sám v průběhu ústavní výchovy cca 2x do roka vyzývá OSPOD a rodiče k tomu, aby se vyjádřili, zda důvody ústavní výchovy trvají či nikoliv.

V praxi vidíme podstatný rozdíl mezi případy, kdy je ústavní výchova zrušena před dosažením zletilosti, a situacemi, kdy končí v souvislosti s dosažením zletilosti. V prvním případě je možné po zrušení ústavní výchovy ze strany OSPOD sledovat, zda má dítě po odchodu z ústavu zajištěny v rodině odpovídající podmínky: jak si dítě v rodině vede, co potřebuje apod. Pokud dítě odchází z ústavu až dnem dovršení zletilosti, je situace složitější. Přestože se většinou předtím konají setkání zainteresovaných osob (ať už se nazývají případové konference, kulaté stoly nebo jinak) často dochází k problémům. Dítě se totiž mnohdy zdá motivované k tomu, aby dále studovalo, pracovalo, nedopouštělo se závažného chování atd., ale po opuštění ústavního zařízení podlehe negativnímu vlivu okolí, rodiny, kamarádů. V této situaci už ho ovšem v podstatě nikdo nemůže k ničemu nutit.

Mladí dospělí se často vracejí do svých původních rodin, kde mohou být negativně ovlivňováni některými členy rodiny k různému patologickému chování (užívání návykových látek, trestná činnost, prostituce). V okamžiku, kdy si to uvědomí, hledají pomoc a podporu, na kterou byli zvyklí v době nezletilosti ze strany VÚ a různých sociálních služeb. V té chvíli jsou však již nuceni řešit složité problémy v souvislosti s dluhy, hrozícím trestem, nechtěným těhotenstvím, ztrátou bydlení apod.

V některých případech se představy rodičů a dítěte o způsobu života začnou rozcházet. Potomek poté na nátlak rodiny nebo z vlastní vůle rodinu opouští,

často bez jakékoliv podpory a ve špatné finanční situaci. Nějakou dobu trvá, než si připustí, že potřebuje pomoc, vyřídí si sociální dávky a je schopen se sám o sebe postarat. To je zpravidla okamžik, kdy je mladý člověk ochoten přijmout odbornou pomoc.

Naopak v případě, kdy mladý dospělý nemá vazbu na svou původní rodinu, dostává se do part mladých lidí s podobnou minulostí, kteří se vzájemně ubezpečují, že nemá význam zařadit se do běžného života a opatřovat si prostředky legálním způsobem. Toto jsou situace, se kterými se mladí lidé setkávají při svém odchodu z ÚV, v okamžiku, kdy mají paradoxně pocit, že konečně „začínají žít“ a není nikdo, kdo by je mohl nějak omezovat.

Problematický je také přechod z péče kurátorů pro děti a mládež do péče sociálních kurátorů pro dospělé. V prvním případě jde vlastně o zaměstnance OSPOD s určitými pravomocemi na pomezí podpory a kontroly. V druhém případě jde však o odborníky, kteří pracují jen s klienty, již vyhledají jejich pomoc z vlastní vůle. I když jsou mladí dospělí při odchodu z ústavního zařízení o této skutečnosti opakovaně informováni, v praxi se stává, že se z tzv. „staré známosti“ v případě problémů obracejí na bývalého kurátora pro děti a mládež, nebo, až se problém stane opravdu vážným a těžko řešitelným, vyhledají pomoc sociálního kurátora pro dospělé. Problém nespátřujeme ani tak v návaznosti těchto dvou služeb, jako spíše v ochotě mladých dospělých začít včas spolupracovat s nějakou institucí. Je důležité, aby mladí dospělí opouštějící ústavní zařízení věděli, že sociální kurátoři zajišťují mj. ubytování v různých typech azylových zařízení (noclehárny, azylové domy, krizová centra), potřebné doklady aj.

K minimalizaci výše uvedených problémů se snažíme nezletilého na ukončení ústavní výchovy připravit. Zpravidla jde o diskuzi s ním a jeho rodinou o reálných možnostech dalšího života mimo VÚ, upozornění na hrozící rizika a srozumitelné seznámení se záchranou sociální sítí. V praxi se nám osvědčilo seznamování ještě nezletilých klientů ve VÚ s tím, jak si vedli po propuštění z ústavu naši další, nyní již dospělí, klienti.

Od ústavní výchovy je nutno odlišit pojem ochranná výchova, i když se obě tyto formy výchovy realizují ve stejných zařízeních. Ochranná výchova může být uložena mladistvému v rámci trestního řízení. Jejím hlavním účelem je ochrana společnosti před nebezpečím spáchání dalších trestných činů, ale i ochrana duševního, mravního a sociálního vývoje dítěte. Ochrannou výchovu lze uložit vedle trestu nebo samostatně. Ochrannou výchovu je možné uložit i nezletilým mladším

15 let v důsledku opakované nebo závažné trestné činnosti, za kterou nejsou zatím trestně odpovědní.

V případě pozitivního vývoje lze podat k soudu návrh na přeměnu ochranné výchovy v ústavní výchovu, v rámci které platí přeci jen mírnější pravidla. Jedním ze zásadních rozdílů mezi těmito opatřeními je postih dítěte v případě útěku. Pokud ze zařízení uteče dítě s nařízenou ústavní výchovou, hrozí mu pouze kázeňský postih dle vnitřních pravidel příslušného zařízení. Pokud se však dopustí útěku mladistvý (15–18 let) s nařízenou ochrannou výchovou, je proti němu zahájeno trestní stíhání pro provinění maření výkonu úředního rozhodnutí a teoreticky se může stát, že se tzv. „proutíká“ až do výkonu trestu odnětí svobody.

Poměrně závažný problém nastává, pokud má dítě při opuštění výchovného zařízení nějaký majetek (např. pokud je příjemcem sirotčího důchodu, dědictví apod.). V době jeho nezletilosti a jeho pobytu v zařízení je soudem ustanoven tzv. opatrovník pro správu jmění nezletilého. Tím se mnohdy stává OSPOD, který se snaží hospodařit se jměním dítěte tak, aby mělo snazší začátek života po opuštění ústavního zařízení. Tak se stává, že v 18 letech má dítě naspořenou částku někdy i v řádech sta tisíc, které obdrží prakticky v den svého odchodu z ústavního zařízení. Vzhledem k tomu, že dovršením zletilosti se mladý dospělý stává plně svéprávným, pak neexistuje nikdo, kdo by mohl zabránit tomu, aby tuto částku během několika dnů utratil, obrali ho o ni rodinní příslušníci nebo aby o ni přišel nějakým jiným nešťastným způsobem. Jako příklad dobré praxe lze uvést případy, kdy bylo dítěti před jeho odchodem z ústavního zařízení zapláceno bydlení na několik měsíců dopředu (samozřejmě s jeho souhlasem), aby se zmírnila rizika spojená s tímto „osamostatňováním“.

Jako příklady osudů dětí po ukončení jejich pobytu (ať dosažením zletilosti či dříve) uvádíme situace, s nimiž se setkala kurátorka pro děti a mládež v posledních několika letech:

1 Dívce, nar. 1999, byla nařízena ochranná výchova. Docházelo k opakovaným útěkům (v čemž ji rodina vydatně podporovala) a opakovanému trestnímu stíhání za provinění maření úředního rozhodnutí. Po vyčerpání různých alternativních trestů (OPP, podmíněčné odsouzení) jí byl uložen trest nepodmíněný a 18. narozeniny strávila ve výkonu trestu. Po propuštění se vrátila do původní rodiny. Další trestnou činnost zatím nespáchala, nikdy nepracovala, přizpůsobila se specifickým pravidlům života široké rodiny. V současné době jsou již v evidenci OSPOD její děti.

2 Dívka, nar. 1999, se do rodiny vrátila poté, co absolvovala 1. ročník učební oboru ve VÚ. Krátce pokračovala ve studiu v místě bydliště, studijní podporu v rámci nějaké sociální služby odmítala, rodiče ji ve studiu podporovali, oba pracovali. Ještě před 18. rokem ze školy odešla a byla v evidenci ÚP.

3 Chlapci, nar. 1999, byla nařízena ÚV v důsledku vážných konfliktů s matkou (otec byl ve výkonu trestu) cca v 16 letech. Většinu času byl na dlouhodobém útěku, do místa původního bydliště se již nevrátil, nabízenou pomoc sociálních pracovníků odmítl.

4 Dívce, nar. 2000, byla ÚV nařízena cca v 16 letech (konflikty s matkou, požívání návykových látek). Asi po roce pobytu v ústavu se podařilo vztah mezi ní a matkou výrazně zlepšit. Ústavní výchova byla zrušena s tím, že bude pokračovat ve studiu v místě bydliště, po krátké době však ze školy odešla a nastoupila do zaměstnání. V době zletilosti pracovala a žila u matky.

5 Dívce, nar. 2001, byla ÚV nařízena cca v 15 letech v důsledku vážných konfliktů s matkou (otec neuveden). Během diagnostického pobytu se vztahy zlepšily a cca po 5 měsících se vrátila domů. Následoval několikaměsíční pobyt v domě na půl cesty pro mladistvé, odchod z učiliště. Ve věku 17,5 roku porodila dítě, další roky žila spolu s dítětem a přítelem v bytě matky, i když se konflikty stále opakovaly. V současné době je již v evidenci OSPOD její dítě.

6 Dívce, nar. 2002, byla ÚV nařízena cca ve 14 letech z důvodu neplnění školní docházky, následně byla zrušena v 16 letech s tím, že bude pokračovat v dalším vzdělávání v místě bydliště. Do školy však chodila jen krátce, rodina ji k tomu absolutně nemotivovala. Byla jí nabízena pomoc a podpora různých organizací, což odmítala. Doposud je v evidenci ÚP.

7 Chlapci, nar. 2002, byla ÚV nařízena v důsledku nedostatečné péče matky (otec neuveden), také nechodil do školy a dopouštěl se různého závadového chování. Poté, co matka nastoupila do výkonu trestu, byla ústavní výchova zrušena a chlapec byl svěřen do péče babičky. Každý rok hovořil o tom, že se bude hlásit na nějaké učiliště, ale nikdy k tomu nedošlo. Doposud je v evidenci ÚP, občas chodil na příležitostné brigády. Problémy v chování se již neobjevovaly, většinu času trávil spíše s babičkou u televize, na různé nabídky volnočasových aktivit nereagoval.

8 Dívka, nar. 2003, byla umístěna do DD v důsledku psychických problémů a výchovné nezpůsobilosti matky. Po ukončení devítileté školní docházky byla ÚV zrušena, dívka nastoupila na učiliště a po několika týdnech studium přerušila, posléze ukončila (údajně ze zdravotních důvodů). Od té doby je v evidenci ÚP a chodí na příležitostné brigády. Nadále žije s matkou.

9 Dívka, nar. 2003, již v dětství umístěna do ZDVOP, později do DD a po 15. roce v důsledku vážných výchovných problémů přeřazena do VÚ (nikdo z rodiny nebyl schopen ani ochoten o ni pečovat, odmítali s ní udržovat jakýkoliv kontakt). Na základě dohody se rozhodla setrvat ve VÚ za účelem ukončení středního vzdělání, ale jen několik týdnů poté z ústavu odešla, odmítla jakoukoliv pomoc a podporu a zdržuje se dle svého sdělení u různých známých.

10 Dívka, nar. 2003, byla umístěna do DÚ v důsledku vážných konfliktů s matkou (s otcem není v kontaktu) a odmítání školní docházky. Po několika měsících pobytu v DÚ se vztah s matkou zlepšil, v současné době studuje střední školu, rodina ochotně spolupracuje s OSPOD.

2.b Diagnostický ústav

Diagnostický ústav je internátní výchovné zařízení, které z hlediska psychologického a pedagogického komplexně vyšetřuje děti a mládež. Dětský diagnostický ústav je určen pro děti ve věku od 3 let do doby ukončení povinné školní docházky.

Diagnostický ústav pro mládež je pak určen pro věkovou kategorii od ukončení povinné školní docházky do 18 let.

Děti jsou umisťovány do diagnostického ústavu na základě předběžného opatření soudu, případně na základě rozhodnutí soudu o nařízení ústavní nebo ochranné výchovy.

Vlastní pobyt se pak realizuje zpravidla po dobu dvou měsíců nebo do doby konání soudního řízení, které pobyt ruší či mění. Během této doby probíhá komplexní diagnostika. Na jejím základě a na základě soudního rozhodnutí jsou děti a mládež dále umisťovány zpět do rodin nebo do zařízení náhradní rodinné péče. Jedná se o různé typy dětských domovů, dětských domovů se školou a výchovných ústavů.

2.c Ústavní výchova ve VÚ a DDŠ, její průběh a ukončování

Důvodem umístění dítěte do institucionální výchovy je většinou široké spektrum sociálně nežádoucích jevů, jako např. závislostní chování, užívání návykových látek, toulání, agresivní chování k osobám i věcem, krádeže, sexuální rizikové chování, kyberšikana apod. Vyskytuje se ale i závažná trestná činnost.

Děti s problematickým chováním, které mají nařízenou ústavní výchovu, uloženou ochrannou výchovou nebo se jich týká předběžné opatření soudu, jsou dle věku umístěny do:

Výchovných ústavů – V tomto ústavním zařízení je poskytována odborná péče dětem se závažnými poruchami chování, u nichž byla nařízena ústavní či uložena ochranná výchova, po ukončení školní docházky. Výchovné ústavy se zřizují pro děti:

- s nařízenou ústavní výchovou nebo uloženou ochrannou výchovou;
- které jsou nezletilými matkami, a pro jejich děti;
- které vyžadují výchovně léčebnou péči.

Dětských domovů se školou – Zařízení tohoto typu se od klasického dětského domova liší tím, že jsou do něj umisťovány děti se závažnou poruchou chování, nebo děti mající aktuální psychické oslabení, které vyžaduje speciální péči. Zařazovány jsou sem především děti, které vykonávají povinnou školní docházku, proto je součástí tohoto zařízení škola.

Zařízení bývají tzv. rodinného typu – snaží se tedy nepůsobit jako výchovná instituce, ale napodobovat běžnou domácnost, čemuž odpovídá i tamní prostředí. Také vybavení zařízení umožňuje dětem si osvojit běžné dovednosti spojené s chodem domácností.

Práce s dětmi v ústavní výchově ve VÚ a DDŠ

Podstatou práce s dětmi a mládeží s problémy a poruchami chování ve škol-
ských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy a preventivně výchovné
péče o tyto klienty není prioritně „péče“, ale cílená intervence, jejímž cílem je
nastavení funkčního chování. Tyto děti a mládež přišly z prostředí, kde nedostaly
příležitost k osvojení funkčního chování, proto je tedy specializovaná, pedagogic-
ká, intervenčně zaměřená péče po dobu jejich pobytu v ústavní výchově podmí-
nkou efektivní práce s těmito dětmi. Hlavním cílem v rámci realizace ústavní nebo
ochranné výchovy je návrat mladého člověka do běžného života a zvyšování jeho
kompetencí potřebných k úspěšnému zvládnutí života mimo zařízení. Tomuto cíli
jsou přizpůsobovány činnosti, které jsou v rámci pobytu ve VÚ realizovány:

1. Diagnostická činnost – Spočívá v komplexní diagnostice mladého člověka
formou pedagogicko-psychologických činností. Diagnostiku zpracovává tým
odborných pracovníků (psycholog, speciální pedagog, sociální pracovník a dal-
ší odborní pracovníci).

Pokud je dítě do VÚ přemístěno z diagnostického ústavu, zpravidla již kom-
plexní diagnostikou prošlo a VÚ získává zprávu k dispozici. V praxi se však
často děje to, že děti jsou do VÚ umístěny přímo z rodinného prostředí, proto
je nutno diagnostiku vypracovat.

2. Vzdělávací činnost – Povinnou součástí běžného dne je návštěva školy
v rámci zařízení nebo běžné civilní školy v okolí. Mládež plní povinnou školní
docházku nebo pokračuje ve zvyšování své kvalifikace, aby zvýšila své šance
na trhu práce. Odpoledne probíhá příprava na vyučování s vychovateli. Vzdělá-
vání v mimoškolních i školních tématech je silně zastoupeno i průřezově
v každodenním fungování v zařízení, kdy mládež spolu s pracovníky řeší běž-
né životní situace (placení dluhů, vypisování složenky, nákup, PC dovednosti
aj.). Vzdělávací činnosti realizují zejména učitelé.
3. Výchovná činnost – Jejím těžištěm je v odpolední režimové činnosti s vychovateli,
kde při plánované nebo volné, skupinové nebo individuální aktivitě dochází
k neustálé zpětnovazebné komunikaci, kdy mladý člověk dostává aktuální
informace o vhodnosti svého chování a případně jeho důsledcích. Důležitou
součástí výchovy je společné trávení volného času a tvorba vztahů mezi kli-
enty a pracovníky, ale i mezi mladými lidmi navzájem. Výchovné působení se
projevuje i v nábídku samoobslužné činnosti (hygiena, úklid, jídlo aj.). Nedílnou
součástí je příprava na odchod ze zařízení – příprava na samostatný život

mimo zařízení ústavní výchovy. Tato oblast je zaměřena na získávání sociální
a finanční gramotnosti a osvojení si chování v různých životních situacích.
Výchovnou činnost realizují zejména vychovatelé.

4. Terapeutická činnost – Nabídka řešit svá osobní témata v individuální nebo
skupinové terapii je ve výchovných ústavech stále častější. Dlouhodobě vyu-
žívané jsou různé pracovní nebo umělecké terapie. Činnosti realizují zejména
psychologové a etopedi (speciální pedagogové). Velký terapeutický potenciál
má ve VÚ rozhodně každý vztah s pracovníkem, který je danému klientovi
blízký, a se kterým je schopen odžít si v bezpečném prostředí svá osobní vztá-
hová témata.
5. Volný čas – Děti umístěné ve VÚ mají také nárok na samostatné vycházky
(ve všední dny v odpoledních hodinách, o víkendech či prázdninách je rozsah
vycházek větší). Tento čas tráví mimo VÚ bez dozoru vychovatelů, dle svého
uvážení. Vycházky jsou dobrovolné, některé děti této možnosti využívají pravid-
elně, jiné skoro vůbec.

Existuje také možnost celodenní vycházky, zpravidla o víkendech, prázdnin-
ách, příp. i ve všední dny, pokud dítě potřebuje vyřídit záležitosti, které by o ví-
kendu nebyly možné (návštěva lékaře či úřadu v místě bydliště, pracovní pohovor
apod.). Celodenní vycházka je schvalována příslušnými pracovníky VÚ, někdy
také telefonicky potvrzena s rodiči.

O víkendech či prázdninách jsou realizovány tzv. dovolenky, kdy je dítě mimo
VÚ dny až měsíce. O dovolenku si písemně žádají rodiče dítěte (nebo jiná osoba,
ke které dítě na dovolenku jede), žádost schvaluje kurátor dítěte. Před první dovo-
lenkou kurátor také provede sociální šetření v domácnosti osoby, která o dovolen-
ku žádá, pokud již nebylo provedeno v minulosti.

Právě při příležitostech, kdy se dítě pohybuje mimo VÚ, může kontaktovat
návazné instituce, zejména NZDM (ambulantně nebo při terénní práci). Překážkou
zde může být to, že o víkendech NZDM nemají otevřeno. O prázdninách (vánoč-
ních a letních) může být provoz NZDM omezen.

Mimo jiné pracovníci VÚ realizují činnosti zaměřené na kontakt s rodinami
klientů a s OSPOD. Tyto dvě instituce jsou významným pojítkem mladého člověka
se zmiňovaným běžným životem, v ideálním případě mladý člověk za spolupráce
rodiny a OSPOD i během trvání ústavní nebo ochranné výchovy pravidelně na-
vštěvuje domácnost a testuje si tam nově nabyté vědomosti a praktické dovednos-
ti. To posléze může vést k návrhu na zrušení ústavní či ochranné výchovy.

Možnosti ukončení ústavní výchovy

Zákonnou normou je jasně stanoveno, že ředitel ukončí pobyt mladému člověku v zařízení:

1. jestliže soud zrušil ústavní nebo ochrannou výchovu;
2. dosáhne-li zletilosti, pokud v zařízení dobrovolně nesetrvává do ukončení přípravy na povolání na vlastní žádost;
3. dosáhne-li věku devatenácti let, byla-li mu prodloužena ústavní nebo ochranná výchova, pokud v zařízení nesetrvává do ukončení přípravy na povolání;
4. jestliže rozhodnutí soudu o osvojení nebo o svěření dítěte do pěstounské péče nabylo právní moci;
5. pokud uplynula doba trvání předběžného opatření, nebo ho zrušil soud;
6. jestliže dítě, které setrvává v zařízení na vlastní žádost, poruší podmínky smlouvy, popřípadě samo písemně požádá o ukončení pobytu.

Šest měsíců před propuštěním řeší sociální pracovník VÚ ve spolupráci s kurátorem pro mládež otázky bydlení a zaměstnání mladého člověka po odchodu ze zařízení. Informuje rovněž v zájmu zaručení návaznosti péče příslušný obecní úřad obce s rozšířenou působností (pracovníka OSPOD) o nadcházejícím propuštění mladého dospělého ze zařízení.

Dítě mladší 18 let je po ukončení jeho pobytu v zařízení předáno osobám odpovědným za výchovu nebo jiným osobám uvedeným v rozhodnutí soudu.

Postup při odchodu dětí z ústavní péče

S dostatečným předstihem před propuštěním se sociální pracovník VÚ dohodne s osobami odpovědnými za výchovu, zda si dítě v zařízení vyzvedne osobně, nebo může cestovat samo. Pokud klient nemá možnost návratu do rodiny po ukončení ÚV, spolupracuje sociální pracovník s kurátorem pro mládež na zajištění náhradního ubytování. Propuštění dítěte oznámí sociální pracovník do tří dnů příslušnému obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností, osobám odpovědným za výchovu a okresnímu soudu, který ústavní či ochrannou výchovu nařídil. Při odchodu obdrží od sociálního pracovníka na základě předávacího protokolu vysvědčení, občanský průkaz, průkaz pojištěnce zdravotní pojišťovny, rodný list, vkladní knížku, případně zápočtový list aj. Pokud je v době ukončení ÚV na útku a příslušné doklady si nevyzvedne osobně, zašle je sociální pracovník k rukám klienta do místa trvalého bydliště. Osobní věci jsou uloženy a v případě nevyzvednutí po 2 letech zlikvidovány.

Dost často bývá svolávána případová konference, které se účastní mladý člověk, kurátor pro mládež, osoby odpovědné za výchovu, zástupci výchovného zařízení (např. sociální pracovník, ředitel, vedoucí vychovatel, kmenový vychovatel, speciální pedagog, psycholog, třídní učitel). V případě zletilých také sociální kurátor. Na případové konferenci jsou zvažovány všechny možnosti a vyhodnocena je ta možnost, která je optimální. Mezi nejčastější možnosti patří tyto:

- odchod zpět do rodiny;
- setrvání v ústavní výchově na vlastní žádost za účelem dokončení profesní přípravy;
- prodloužení ústavní výchovy za účelem dokončení profesní přípravy;
- odchod do domu na půli cesty nebo azylového domu;
- samostatné bydlení („městské“ či nájemní bydlení).

Během tzv. „výstupní fáze“ dochází k postupnému uzavírání terapeutického procesu v rámci výchovného zařízení s ohledem na individuální potřeby mladého člověka. Odborný tým společně s klientem mimo jiné vyhledává následné podpůrné programy a organizace, které mohou dětem v obtížných situacích dále pomáhat.

Odchodem ze zařízení končí systematická podpora a ochrana mladého dospělého. Ještě v zařízení je snaha připravit jej na nejbližší období a to prostřednictvím věcné pomoci, na kterou má zletilý právo při odchodu ze zařízení – zajištěním bydlení, případně sociální služby typu dům na půli cesty. Nárok na další pomoc ovšem osoba vůči zařízení či jiné instituci nemá. Vstup do další fáze života je proto velmi složitý. Od mladých dospělých se očekává nezávislost ve velmi mladém věku, výrazně nižším než u jejich vrstevníků, kteří vyrůstají v původních rodinách. Ocítají se bez záchytné sítě, na kterou se mohou spolehnout. Mezi případná úskalí patří hlavně sociální nepřipravenost, ekonomická nesamostatnost a chybějící emocionální podpora. Státem garantovaný systém sociálních služeb, který zdarma podobné služby a sociální poradenství poskytuje, na tyto problémy a potřeby není schopen přiměřeně reagovat. Proto je velká část poskytovaných služeb pro klienty, kteří odcházejí z ústavní péče, dnes spíše zajišťována neziskovými organizacemi. Ty se ve spolupráci se zařízeními snaží nabídnout jejich klientům služby, které jim napomohou k úspěšnému vstupu do samostatného života.

Návazná péče a instituce podporující mladé lidi při ukončení ÚV

Mezi instituce, které mohou mladí dospělí využít po odchodu z ÚV, patří:

Úřad práce

První kroky po ukončení ústavní výchovy vedou na úřad práce. Ten by měl nejen nabídnout možnosti pracovního zařazení, ale také pomoci vytvořit kariérní profil. V případě potřeby zprostředkuje rekvalifikaci a také poskytne podporu v nezaměstnanosti (jednou z podmínek je důchodové pojištění po dobu alespoň 12 měsíců v posledních 2 letech před zařazením do evidence uchazečů o zaměstnání), mladý dospělý tak může maximálně dosáhnout na pomoc v hmotné nouzi, tedy příspěvek na živobytí, doplatek na bydlení či mimořádnou okamžitou pomoc, nebo v rámci státní sociální podpory zpravidla na příspěvek na bydlení. Pokud je v evidenci ÚP, stát za něj platí zdravotní pojištění.

Oblast bydlení

Domy na půl cesty

Poskytují komplexní podporu po opuštění ústavní péče. Nabízejí cenově dostupné ubytování, poradenství, doprovod, volnočasové aktivity a nácvik praktických dovedností. Mezi jejich základní činnosti se řadí: ubytování, zprostředkování kontaktu se společenským prostředím, sociálně terapeutické činnosti; pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a obstarávání osobních záležitostí. Jedná se o pobyt dobrovolný, kdy mladý dospělý musí dodržovat stanovená pravidla a při jejich porušení mu může být pobyt ukončen.

Azylové domy

Nabízejí ubytování pro osoby, které se dostaly do bytové nouze po dobu nejdéle jednoho roku. Kromě ubytování poskytují pracovníci ubytovaným stravu, nebo alespoň možnost si ji připravit. Ubytování mají k dispozici vše potřebné k úklidu, hygieně i volnočasovým aktivitám. Některé domy jsou zaměřeny jen na ženy s dětmi, jiné přijímají všechny osoby v akutní bytové nouzi. Primárně nejsou určeny pro osoby opouštějící ústavní výchovu. Cílem je stabilizace sociální situace – například nalezení zaměstnání, návazného bydlení, podpora při studiu na střední škole, řešení dluhů a jiných potřeb ubytovaných klientů.

Sociální služby

Sociální kurátor

Z pozice své funkce má přehled o osobách umístěných ve výchovných zařízeních. V jeho spádové oblasti funguje informační systém o cílové skupině zletilých klientů, kteří odcházejí z ústavní výchovy. Společně s pracovníkem sociálně-práv-

ní ochrany klienta navštíví nejpozději tři měsíce před jeho odchodem, informuje se o jeho situaci a hlavně ho ujistí, že se má po odchodu na koho obrátit. Spolupráce je na bázi dobrovolnosti. Sociální kurátor pomáhá s hledáním ubytování, práce a v neposlední řadě poskytuje psychickou oporu a primární odbornou a poradenskou pomoc.

Služby sociální prevence

Klienti a klientky, kteří opouštějí VÚ, mohou rovněž využít služeb sociální prevence, především NZDM a rovněž SAS (pokud se již stanou rodiči). Obě služby jsou dobrovolné.

2.d NZDM

Nízkoprahové zařízení pro děti a mládež je sociální služba, která ze zákona může pracovat s dětmi a mladými lidmi od 6 do 26 let. Každé NZDM si určuje svou přesnou věkovou hranici dle potřeb lokality. Celkem je v ČR registrovaných 247 NZDM, což zaručuje dostupnost této služby i v menších městech po celé republice.

Cílem služby NZDM je předcházet vzniku nebo prohlubování problémů dané cílové skupiny. V praxi to u mladších dětí znamená rozvoj schopností a dovedností, pomoc se školou, fungování ve skupině vrstevníků, hledání cesty k smysluplnému trávení volného času a další. U mladých dospělých pracovníci pomáhají například s hledáním práce a bydlení, komunikací s úřady, řešením dluhů a pokut.

Významnou předností NZDM je jeho schopnost vyhledávat klienty – často se jedná o první sociální službu, se kterou se mladí lidé setkávají. Hlavním nástrojem NZDM je pracovník, který svými komunikačními dovednostmi a znalostmi cílové skupiny dokáže děti a mladé lidi zaujmout, získat si jejich důvěru. Pracovníci přijímají klienta takového, jaký je, jsou mu schopni naslouchat bez souzení, jsou mu oporou při řešení různých obtíží. Zároveň je pracovník tím, kdo zrcadlí chování a postoje cílové skupiny, a poskytuje jí jiný pohled na to, jak společnost funguje. Kontakt s pracovníky NZDM je vždy dobrovolný a plně závisí na mladém člověku, kdy a kde ho vyhledá. Právě těmito vlastnostmi vytváří pracovník bezpečné prostředí pro mladého člověka.

NZDM pracuje v rámci tří forem poskytování služby – ambulantně, terénně a online.

Nejběžnější forma je ambulantní – pracovníci služby provozují takzvaný klub, tedy místnost, která je uzpůsobena věku a potřebám dětí a mladých lidí, kteří

tam chodí. V klubu platí určitá pravidla, zároveň jsou klientovi zdůrazňována jeho práva. Pracovníci dodržují zásady anonymity a mlčenlivosti. Současně pracovníci NZDM usilují o spolupráci s dalšími zapojenými institucemi či službami. Pokud tedy klient s takovou spoluprací a předáváním informací třetí straně souhlasí, je možné spolupracovat například s příslušným OSPOD, VÚ a dalšími službami. NZDM zároveň o přínosech této spolupráce informuje klienty a snaží se je k ní motivovat.

Klub bývá otevřen ve všední dny v odpoledních hodinách, jeho prostor je uzpůsoben tak, aby byl atraktivní pro ty, které má přilákat. Důležitou součástí klubu je samostatná místnost, kde může pracovník s mladým člověkem mluvit o intimních a složitých tématech mimo skupinu jeho přátel.

Terénní práce znamená, že pracovníci NZDM chodí ve vymezeném čase po lokalitě, kde děti a mladí lidé tráví volný čas. Jedná se o návštěvu mladých lidí pracovníkem v jejich přirozeném prostředí, což znamená, že mladí lidé nemusí sociální službu vyhledat, ale ona přijde přímo za nimi a nabídne jim pomoc, podporu či informace. Místem, kam pracovník chodí, může být park, dětské hřiště, sportoviště, lavičky na sídlišti, nádraží, náměstí, ale také nákupní centrum, hospoda, koupaliště nebo středoškolský internát. Vše záleží na možnostech pracovníka a potřebách dané lokality. Terénní pracovník NZDM je odborník na vyhledávání cílové skupiny a navazování vzájemného kontaktu. Jeho cílem je obeznámit děti a mladé lidi s nabídkou NZDM a zároveň jim poskytnout pomoc a podporu, když o ní stojí, jinými slovy přinést službu blíž mladým lidem. Někdy ale může být jeho prací to, že děti a mladé lidi v ulicích osloví a představí jim klub v jejich blízkosti.

Online prostředí je přirozenou součástí života mladých lidí, a proto se stává stále důležitější součástí práce NZDM. Pracovníci jsou přítomni prostřednictvím pracovních profilů na Facebooku, Instagramu, TikToku, Snapchatu, Youtubu a jiných sociálních sítích. Aby se s cílovou skupinou dostali do kontaktu a byli pro ni zajímaví, musí vytvářet obsah, který je mladým lidem blízký. Cílem práce je informovat o pomoci a podpoře, kterou jim NZDM nabízí, aktivitách v klubu nebo v terénu. Rovněž se snaží oslovovat ty, kdo do klubu nechodí a tráví volný čas doma. Poradenství je možné i přes chat nebo videohovor s pracovníkem v reálném čase. Dalším cílem je také v dnešní době dostat k mladým lidem různé informace a preventivní témata a to v prostoru, který nejčastěji využívají. Nejčastěji se jedná o témata typu návykové látky, partnerské a vrstevnické vztahy, duševní zdraví, škola, rodina, finanční gramotnost a další.

2.e Sociálně aktivizační služby

Cílem sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi je podporovat rodiny v tom, aby co nejvíce samostatně vytvářely podnětné a bezpečné prostředí pro zdravý vývoj a růst svých dětí. Služba pracuje s klienty – rodiči i dětmi – v jejich přirozeném prostředí, s intenzitou zpravidla jednou týdně. Během spolupráce získává služba komplexní pohled na životní situaci rodiny skrze mapování jejich potřeb. Největší část cílové skupiny tvoří rodiny, v nichž vyrůstají děti, které zákon o OSPOD definuje jako ohrožené. Z tohoto důvodu je nezbytná úzká spolupráce s OSPOD, při níž je využívána podpůrná a doprovodná role sociální služby, stejně jako kontrolní role OSPOD. SAS spolupracuje s rodinou na plnění cílů z IPOD, podílí se na vyhodnocování potřeb ohroženého dítěte a rovněž organizuje případové a interaktivní případové konference nebo se na nich podílí. K plnění výše uvedených cílů sociálně aktivizační služba využívá poskytování těchto činností:

- poradenský rozhovor;
- doprovod při jednání s institucemi, úřady atd.;
- nácvik zvládnutí konkrétních dovedností;
- nácvik chování v konkrétních situacích;
- trénink orientace v listinných dokumentech;
- spolupráce s odborníky (nejčastěji OSPOD, psychologové, pedagogičtí pracovníci), kteří jsou nebo mohou být zapojeni do práce s rodinou.

SAS v kontextu ÚV

V rámci projektu se SAS zaměřovala na práci s rodinami dětí, které mají nařízenou ústavní výchovu ve VÚ či DDŠ, a na práci s nezletilými matkami. U cílové skupiny rodin s dětmi a mladistvými s nařízenou ústavní výchovou vycházíme ze skutečnosti, že poruchy chování, které mohou vyústit v delikventní jednání, jsou z velké části důsledkem dysfunkčního rodinného prostředí. Z tohoto důvodu považujeme za nezbytné pracovat s celým rodinným systémem za účelem možného návratu dětí zpět do rodiny. Sociálně-právní ochrana v českém prostředí často spíše „hasí požáry“, tedy intervnuje až v situacích, kdy je situace rodiny vážná. Prvek prevence, tedy zapojení podpůrných opatření již na počátku, je často velmi oslaben.

Zároveň se z praxe ukazuje, že ve chvíli, kdy je nařízena ÚV, není zpravidla do spolupráce s rodinou angažována žádná služba. To je jednak způsobeno nedosta-

tečnou časovou kapacitou OSPOD, jednak převládajícím pohledem zainteresovaných aktérů, že je třeba pracovat na „nápravě“ dítěte, ke které by mělo dojít v ÚV.

Spolupráce s mladými matkami, které opouštějí ústavní výchovu, je často navázána pozdě, tedy v situaci, kdy už se matka potýká s velkým množstvím problémů. Většinou nemá podporu v původní rodině, je velmi mladá a je na ni kladen nárok zvládnout výchovu a péči o dítě. Otcové dětí a partneři matek obvykle neplní ani rodičovskou ani partnerskou roli. K tomu jistě přispívá fakt, že společnost očekává, že žena rodičovskou roli zvládne, a posuzuje ji mnohem přísněji než muže.

Z výše popsaného je zřejmé, že po opuštění ÚV je obvykle mnoho témat, která by bylo možné řešit ve spolupráci se SAS. To souvisí s nízkou funkční gramotností klientek (např. oblast hledání bydlení, hospodaření s financemi, snadno se stanou oběťmi podvodů), která jejich životní situaci dále ztěžuje. Praxe ale ukazuje, že mladé matky po odchodu z ÚV obvykle kontakt s podpůrnou sítí přestanou vyhledávat. Domníváme se, že je zde silná potřeba žít sama svůj život, tedy rozhodovat o něm zcela samostatně, což zcela koresponduje s vývojovým obdobím hledání autonomie. Pokud je spolupráce se SAS navázána ještě před ukončením ÚV, je poměrně velká pravděpodobnost, že se klientka později do spolupráce se službou vrátí. Předpokladem pro návrat je pozitivní zkušenost s někým ze služby, která je ještě doplněna o nějakou úspěšnou intervenci těsně po odchodu.

3. Spolupráce aktérů (v síti)

Jak navázat a udržet kontakt s klientem ve VÚ z pohledu NZDM

Navázání prvního kontaktu klienta VÚ s pracovníkem NZDM, potažmo osobní kontakt se službou jako takovou, může proběhnout několika způsoby (některé již vycházejí z dobré praxe):

- 1. Prvotní kontakt vychází od VÚ** – Pracovníci VÚ mají možnost kontaktovat vybrané NZDM (buď v blízkém okolí, nebo v jiném místě, např. ve městě, do kterého by se měl klient VÚ po ukončení ústavní výchovy vracet) a přiblížit tamním pracovníkům situaci. Například jim sdělit, že určitý mladý člověk brzy opouští zařízení a podle jejich odborného názoru by pro něj právě NZDM bylo vhodnou návaznou službou. Mezi klientem, pracovníky VÚ a NZDM poté probíhá dohoda o tom, jakým způsobem by mohlo první setkání proběhnout. Díky povaze NZDM a flexibilitě pracovníků je možné naplánovat schůzku přímo ve VÚ nebo v „klubu“, tedy v NZDM, či na jiném místě (v centru města atp.), ať už v rámci otevírací doby zařízení, nebo mimo ni.

Z dobré praxe vyplývá, že právě osobní zkušenost klienta se službou zvyšuje šanci na úspěšné navázání a udržení spolupráce s klientem, i např. na vyhledání NZDM po ukončení ústavní výchovy. Považujeme v tomto směru za významné zorganizovat osobní setkání s mladým člověkem (ideálně setkání vícero), na němž pozná fungování NZDM a jeho zásady (dobrovolnost, bezplatnost, partnerský přístup, respekt k rozhodnutím a osobnosti klienta atd.). Díky této přímé zkušenosti opadáva obava typu: „Co je to za službu, kde budu něco muset proti mé vůli“.

Při setkání, případně při dřívější komunikaci, se vyjasňuje zakázka klienta a poté se již plánují kroky k jejímu plnění. Mezi typicky probíraná témata patří např. podpora při hledání/zajištění bydlení a práce (zorientování se ve všem, co se kolem toho točí – možnosti bydlení, inzeráty, smlouvy, kauce, pomoc při vyplnění dokumentů, doprovod na prohlídky, do domů na půl cesty atp.), a s tím související finanční gramotnost (pomoc s životopisem, motivačním dopisem, možnost si zdarma zavolat, nacvičit si pohovor, podpora při registraci na ÚP, doprovod na ÚP; orientace v dávkách, příjmech a nutných výdajích, rizika půjček, hospodaření s penězi atp.).

Aktuálních témat, která mladý člověk řeší, je samozřejmě pestrá škála – pro pracovníky NZDM není nic tabu, ani když se jedná o citlivější téma např.

z oblasti sexuálního chování, partnerství, přátelství či rodičovství, konflikty s okolím či se sebou samým, fyzické a duševní zdraví, návykové látky. Se vším, co zahrnuje „přechod“ do dospělosti, i mnohým dalším, je možné se na pracovníky NZDM obrátit. Pokud již není v silách služby pomoci (např. při různých diagnózách), díky znalosti návazných služeb a odborníků mohou vhodný typ služby za součinnosti klienta vyhledat a zprostředkovat (např. psycholog, psychiatr, adiktologické služby, občanská poradna aj.).

Př. z praxe: Klientka VÚ v Olešnici zanedlouho končí ústavní výchovu. Bylo naplánováno, že se usadí v Brně a sežene si nějaký pronájem. V tu dobu byla již domluvena prohlídka bytu. Příslušný VÚ oslovil Nízkoprahový klub Likusák, který dlouhodobě v lokalitě působí. Bylo domluveno, že se pracovnice NZDM setká s klientkou na předem určeném místě v konkrétní čas, doprovodí ji na adresu bytu a bude jí při prohlídce oporou. Při té příležitosti jí pracovnice znovu předala informace o službě a vysvětlila, v čem jí NZDM může být prospěšné. Probraly také, na co se při prohlídce bytu ptát, na co si dát pozor, na co má nájemce bytu nárok. Klientka tak měla možnost si nacvičit odpovědi na některé otázky. Nakonec se ukázalo, že došlo ke komunikačnímu šumu a prohlídka bytu byla již předem zrušena, což se klientka dozvěděla až na místě. Tato zkušenost jí dala mimo výše uvedené příležitost k tomu, aby zjistila, jak postupovat v takové situaci. Kromě toho byl prostor dále probrat školu – odchod z VÚ a jak se to odráží v dokončení školy (motivace školu dokončit – možnost dálkového studia, závěrečné zkoušky); budoucí práci – zatím neřešila, co bude dělat, a žádnou práci nehledala – pracovnice jí nabídla v tomto směru podporu (orientace na trhu práce, životopis, nacvičení pohovoru); peníze – kolik peněz bude mít po odchodu z VÚ k dispozici, jaké bude mít výdaje, jak s penězi nakládat, aby ušetřila na nutné výdaje; partnera – jak jim to klapě a jestli plánují společnou budoucnost; rodinu; pobyt ve VÚ a návrat do života mimo něj.

- 2. Kontakt vychází od pracovníků NZDM** – Pracovníci NZDM mají díky terénní práci, pokud touto formou služby dané zařízení disponuje, možnost pohybovat se přímo v prostředí, kde mladí lidé často tráví svůj volný čas, tj. venku. Díky monitoringu lokality vědí, kde se mladí lidé pohybují. Oslovují jednotlivce i celé skupiny přímo na ulici a nabízejí využití služby. Může se tedy stát, že se pracovník s klientem VÚ setká neplánovaně tímto způsobem, při oslovení v rámci terénní práce.

Exkurze do zařízení jsou další možností, jak se osobně se službou seznámit. V rámci exkurze je klientům ukázán klub (prostory klubu, co se v něm nachází, co je jim k dispozici) a předány informace o službě. Exkurzi v NZDM je možné spojit i s preventivním programem. Již v tuto chvíli je možné, aby klient s pracovníkem navázal bližší kontakt, vyjasnil si, v čem by mu mohlo být NZDM prospěšné, a dohodl si případné další setkání. Exkurze samozřejmě mohou iniciovat také VÚ.

Další možností je realizace preventivních programů pro klienty VÚ. V rámci projektu byly realizovány specializované preventivní programy, které lektorovali pracovníci NZDM. Téma programu bylo vždy předem konzultováno s konkrétním VÚ na základě potřeb a zájmů jeho klientů. Z naší zkušenosti vyplývá, že jsou to nejčastěji témata sex, návykové látky, partnerské vztahy, parta apod. Po domluvě s VÚ bylo také vybráno místo realizace – NZDM nebo přímo prostory VÚ. Pro klienty některých VÚ bylo příjemnější změnit prostředí ústavu a navštívit NZDM, díky tomu také poznali prostory klubu. Součástí programů bylo vždy představení služby NZDM samotným klientům.

Navázání kontaktu i jeho udržení je možné nejen skrze tato setkání v rámci zařízení a při terénní práci, ale také přes sociální sítě (FB, IG a další). Výhodou této „formy“ služby je především to, že se dá provozovat odkudkoli, na jakoukoli vzdálenost. Limitující může být neosobní rovina komunikace přes chat. V rámci chatu s klientem je možné probrat jakékoliv téma, stejně jako v klubu nebo v terénu. Zároveň je zde možnost domluvy na osobní setkání v lokalitě i přímo v týž den.

- 3. Kontakt vychází od klienta** – Klient sám vyhledá jakýmkoli způsobem NZDM, ať už před ukončením ústavní výchovy, nebo po ní. Informace o jeho existenci přitom mohl získat výše uvedenými způsoby, z dřívějších zkušeností (byl např. klientem NZDM), nebo jakoukoli jinou formou (od kurátora, jiné sociální služby atd.). Postup je poté stejný jako u jiných klientů nízkoprahového zařízení (vyjasnění zakázky, práce na zakázce atd.).

3.a Příklady dobré praxe spolupráce NZDM a SAS s VÚ

Spolupráce VÚ Olešnice a NZDM Likusák Brno

Olešnice je malé město na severu Jihomoravského kraje. Přímo v Olešnici se žádné NZDM nenachází, nejbližší NZDM jsou v Boskovicích, Poličce nebo Blansku. Do VÚ jsou navíc umisťovány děti z celé republiky, proto není vždy možné propojit konkrétní dítě s NZDM v místě jeho bydliště (kam se děti po opuštění VÚ nejčastěji vrací).

Proto jsme zvolili jinou cestu – skupinu dětí, kterým se blížila zletilost, jsme vzali na návštěvu do NZDM Likusák v Brně. Vycházeli jsme z toho, že ačkoliv má každé NZDM svá specifika, jsou si zároveň vzájemně dost podobná – nabídka aktivit a podpory, pravidla a zásady spolupráce, ale třeba i tykáni s pracovníky. Děti tak měly možnost poznat prostředí NZDM jako otevřené a vstřícné, mohly se samy zeptat pracovníků na to, co je zajímavé, mohly si klub projít a doslova si jej osahat. Cílem bylo snížit počáteční ostych dětí před vstupem do NZDM a ukázat NZDM jako méně formální způsob podpory (oproti institucím a úřadům, ke kterým mají některé děti nedůvěru). Podařilo se nám zvýšit informovanost dětí, které už ví, co si pod pojmy „NZDM“ nebo „klub“ představit. Zjistily také, jakou formu podpory NZDM nabízí, a s čím se na pracovníky mohou obrátit (hledání práce a bydlení, pomoc při jednání s úřady apod.). Děti jsme při odchodu vybavili brožurou, v níž mj. najdou i kontakt na NZDM v místě, kam po opuštění VÚ směřují.

Návštěvu NZDM se nám podařilo spojit také s preventivním programem na téma návykových látek. Pracovníci program vedli nehodnotícím způsobem a soustředili se na předání relevantních informací. To dětem umožnilo se při programu otevřít a sdílet svoje zkušenosti.

Preventivní programy na téma trestněprávní odpovědnost – VÚ Olešnice

Spolupráce NZDM Likusák a VÚ Olešnice vznikla na základě toho, že si velké množství klientů VÚ po svém odchodu vybírá jako místo návratu Brno. Preventivní program byl předem domluven s metodikem prevence výchovného ústavu. Jako téma bylo zvolena trestněprávní odpovědnost mládeže od 15 let. Pracovníci NZDM předem zaslali anotaci programu metodikovi prevence, který s ní seznámil klienty VÚ. Program byl realizován v prostorách VÚ Olešnice.

Celý program trval dvě vyučovací hodiny. Na počátku pracovníci představili klientům VÚ službu NZDM – v jakých tématech jim mohou pracovníci pomoci, jaké

formy služba má – terénní, ambulantní a online. Doplnili informace, jak mohou klienti NZDM kontaktovat.

Následoval samotný program, na jeho počátku byla krátká diskuze „K čemu mi je občanský průkaz“. Klienti měli možnost sdílet, v jakých situacích OP museli použít, zda považují doklad za důležitý.

Poté následovala aktivita, v rámci níž měli klienti rozdělit jednotlivé činnosti do kategorií (od 15 let, od 16 let, od 18 let, nikdy nejsou možné) dle toho, od kdy jsou právně možné. Během této aktivity klienti pracovali ve skupinách, v průběhu jim byli k dispozici pracovníci, se kterými se mohli poradit. Poté proběhla společná diskuze nad jednotlivými výroky, klienti sdíleli své zkušenosti a dostali na ně náhled od pracovníků.

Po krátké přestávce pracovníci představili výchovná a trestní opatření, která mladým lidem hrozí, pokud budou jednat protiprávně. Během poslední aktivity klienti opět pracovali ve skupinách, kde obdrželi kazuistiku člověka, který porušoval zákon. Jejich úkolem bylo vybrat opatření, která by lidem z kazuistik hrozila. Klienti tak měli možnost pozorovat jednotlivá opatření na konkrétním příkladu. Zjistili například, jaký trest člověku hrozí za opakované fyzické konflikty, klienti mohli přiřadit opatření dle závažnosti. Pracovníci na závěr poskytli náhled na konkrétní opatření, o kterých rozhoduje soud.

Po ukončení programu klienti individuálně vyhledávali pracovníky, aby s nimi mohli probrat své konkrétní zkušenosti, o kterých nechtěli mluvit před ostatními. Díky tomu si mohli vyzkoušet, jak pracovníci s mladými lidmi komunikují.

Jako velký přínos preventivních programů vnímáme především to, že klienti mají možnost potkat se s konkrétními pracovníky NZDM, zjistit, jak služba funguje, a zažít si, jak pracovníci s klienty komunikují.

Pokud program realizuje NZDM v blízkosti VÚ, je přidanou hodnotou, že klienti mohou zařízení navštívit v rámci budoucích vycházek. Už totiž ví, kde je, jak to tam vypadá, a koho tam potkají – z NZDM se stává známé prostředí. Nabídka služeb zároveň zůstává stejná pro všechna NZDM, mladí lidé tedy mohou využít službu i v období dovolenek nebo po návratu z VÚ v místě svého bydliště. Se službou už mají zkušenost, opadají tedy počáteční rozpaky.

Protože většina NZDM funguje také v online prostoru, a to prostřednictvím sociálních sítí jako je Facebook a Instagram, mohou klienti VÚ kontaktovat pracovníky i v době pobytu ve VÚ. Tento způsob se osvědčil jako vhodný pro navázání klienta na službu.

Spolupráce NZDM Wellmez a VÚ Velké Meziříčí

NZDM Wellmez a VÚ Velké Meziříčí se nacházejí v těsné blízkosti, díky čemuž mají pracovníci obou zařízení dobrý přehled a spolupráce se snadno nastavuje. Spolupráce je nastavena tak, že vždy na začátku nového školního roku, kdy do VÚ přicházejí nové klientky, vyrazí mládež s někým z pracovníků na exkurzi do zařízení. Pracovníci VÚ zůstávají mimo prostory klubu, tak, aby si dívky mohly prohlédnout zázemí, dozvěděly se od pracovníků potřebné informace a okusily důvěrnou atmosféru zařízení. V momentě, kdy mají klientky volno, vycházky či potřebují řešit něco mimo VÚ, se mohou obracet na pracovníky NZDM. Velká výhoda je, že mají ve městě, kde jsou umístěny, nějakou další instituci, která jim může pomoci, a to způsobem, který je jim mnohem bližší. Dalším pozitivem je, že v případě, že klientky VÚ neví, co mají dělat ve volném čase, mohou dojít do zařízení, aby se „netoulaly po městě“ a nedostaly se do dalších možných problémů.

Spolupráce VÚ Moravský Krumlov a SAS Ratolest Brno (workshopy pro nezletilé matky v ÚV)

Workshopům předcházelo představení sociálně aktivizační služby pracovníkům VÚ, kteří se měli zájem seznámit s jejím fungováním. Pracovnice SAS pak službu představily také všem pracovníkům VÚ Moravský Krumlov v přímé péči.

Témata workshopů následně vybíraly společně pracovnice SAS a VÚ Moravský Krumlov. Cílem workshopů pro nezletilé matky bylo zprostředkování osobní zkušenosti s pracovnicemi služby SAS a představení témat, na kterých je možné se službou spolupracovat. Workshopy tak byly primárně prostředkem k navázání kontaktu s nezletilými matkami. Důležitými aspekty workshopů jsou partnerský přístup, neformální atmosféra a téma, které je pro danou cílovou skupinu atraktivní. Předpokládáme, že seznámení se se službou v rámci workshopů může klientky vést k tomu, že po opuštění ÚV službu vyhledají v případě náročné životní situace. To může dobře ilustrovat situace, kdy byla pracovnice SAS přizvána na trojstranné setkání, kterého se zúčastnila sociální kurátorka, čerstvě zletilá matka, které byla ukončena ÚV ve VÚ Moravský Krumlov, a pracovnice SAS, která vedla workshopy v daném výchovném ústavu. Matka po celou dobu schůzky působila uzavřeně, odtažitě, byla patrná vysoká míra ostražitosti. Poté, co si pracovnice na okamžik sundala respirátor a matka ji poznala, se atmosféra setkání uvolnila, matka začala hovořit otevřeně, pojmenovala témata spolupráce a ze setkání pracovníci SAS doprovodila do sídla služby.

3.b Další možnosti spolupráce

Klient je umístěn ve VÚ ve velké vzdálenosti od domova

Do VÚ jsou běžně umísťovány děti napříč republikou. V jednom zařízení se tak mohou ocitnout děti z Hodonína, Ostravy a Ústí nad Labem. To značně ztěžuje spolupráci VÚ s rodinou. Jednak je mnohem méně pravděpodobné, že by rodina přijela za dítětem na návštěvu, jednak dítě méně často jezdí na víkendové dovolenky, protože mu cestování zabere i téměř celý den.

Pracovníkům VÚ to znesnadňuje navázání spolupráce s lokálními organizacemi v místě bydliště. Pro NZDM je logicky velmi obtížné vyslat pracovníky do 200 km vzdáleného VÚ kvůli jednomu potenciálnímu klientovi, stejně jako není možné pro vychovatele zvládnout cestu přes celou republiku a zpět v rámci jedné služby. Využíváme tedy alternativní cesty, jako je návštěva NZDM v blízkosti VÚ (viz výše). Děti nicméně lépe navazují kontakt s konkrétním pracovníkem a je pro ně následně jednodušší se obracet s prosbou o pomoc na člověka, kterého znají. Pro některé z dětí tak nemusí být dostatečně poznat službu obecně, protože jim to neusnadní vstup do jiného NZDM.

VÚ — SAS — OSPOD

Během realizace projektu se ukázalo, že pracovníci VÚ nejsou vždy dostatečně obeznámeni se SAS a její činností. Přitom právě pracovníci VÚ mohou dát podnět příslušnému pracovníkovi OSPOD, aby spolupráci rodiny se SAS nabídl, případně nařídil. Rodina tak získá další možnost podpory, která může vést k rychlejším návratu dítěte z VÚ do rodinného prostředí.

Případové konference

Participativní nástroj případové konference (dále jen PK) byl již odbornou literaturou mnohokrát zpracován. Proto zde zmiňujeme např. definici organizace Rozum a cit: „Případová konference je plánované a koordinované společné setkání všech, kteří představují, nebo mohou představovat podpůrnou síť pro dítě a jeho rodinu. Cílem PK je výměna informací, zhodnocení situace dítěte a jeho rodiny, hledání optimálního řešení a plánování společného postupu, který povede k naplňování potřeb dítěte.“

Z výše uvedeného je zřejmé, že zapojení případových konferencí se nabízí jako velmi vhodný nástroj při vytváření podpůrné sítě, kterou bude moct klientka

využít po opuštění ÚV. Během realizace projektu se nepodařilo realizovat případovou konferenci, na kterou by byli přizváni rovněž zástupci a zástupkyně ze sociálních služeb, kteří jsou schopni s klientkou spolupracovat v místě jejího pobytu po odchodu z ÚV, případně jí představit možnosti služeb. Důvodem je stávající praxe, kdy jsou v rámci plánování výstupu z VÚ z řad odborníků přítomni ti, kteří s matkou či rodinou pracují v době pobytu v ÚV, tedy zpravidla zaměstnanci ústavního zařízení a zástupci OSPOD.

4. Závěr

Během realizace projektu Interdisciplinární síť pro děti a mládež při opuštění ústavní výchovy se ukázala jako velmi důležitá komunikace mezi sociálními službami (NZDM a SAS) a výchovnými ústavu. Jedná se především o představení těchto služeb a nastavení možné spolupráce. Představení pak může proběhnout na poradě zaměstnanců VÚ či OSPOD nebo je možné kontaktovat stěžejního pracovníka VÚ a informace mu předat. Praxe ukazuje, že výchovné ústavy i OSPOD mají zájem o spolupráci se sociálními službami, především těmi, které fungují jako návazná služba pro klienty.

Jednou z klíčových aktivit projektu byly preventivní programy a workshopy realizované pracovníky SAS a NZDM. Díky nim se ukázalo jako žádoucí navázat klienta na sociální službu, se kterou už má určité zkušenosti. Ty mohou vycházet z těchto preventivních programů nebo workshopů realizovaných pracovníky. Další možností je například představení služby NZDM či SAS samotným klientům, kteří si pak mohou spojit sociální službu s konkrétní tváří, první kontakt je tedy pro ně příjemnější a bezpečnější.

V kontextu sítě se ukázalo, že jednotliví aktéři sítě vidí možnosti ostatní členů omezeně a nemají představu, co je v rámci spolupráce možné. Konkrétní překážkou může být například anonymita klienta a nastavení procesu sdílení informací mezi zapojenými odborníky. Setkávání členů sítě podpořilo odborníky v hledání podpory s důrazem na potřeby jednotlivých klientů a otevřelo další možnosti, které by se členům samostatně hledaly obtížně.

5. Přílohy

5a. Seznam kontaktů na kurátory pro děti a mládež – Jihomoravský kraj

- 1) grydilova.nikol@sever.brno.cz
- 2) kacerovalenka@sever.brno.cz
- 3) novotnalenka@sever.brno.cz
- 4) pirkojiri@sever.brno.cz
- 5) kourilova@krpole.brno.cz
- 6) sevcik@krpole.brno.cz
- 7) homolkova@bohunice.brno.cz
- 8) rottova@bohunice.brno.cz
- 9) deti3@bystrc.cz
- 10) okaczdenek@cernovice.brno.cz
- 11) koubkova.lucie@mcslatina.cz
- 12) libor.vodvarka@slatyliskovec
- 13) vlachova@turany.cz
- 14) kratochvil@vinohrady.brno.cz
- 15) duspivova@zabovresky.cz
- 16) prosova@zebetin.cz
- 17) kettnerova@zebetin.cz
- 18) bartakovaj@zidenice.brno.cz
- 19) ludmila.rysava@chrlice.brno.cz
- 20) jana.vecerovalbrno-jih.cz
- 21) socialni@jundrov.brno.cz
- 22) smolikova@kohoutovice.brno.cz
- 23) rothova@komin.brno.cz
- 24) zoufala@brno-lisen.cz
- 25) ospod@malomerice.cz
- 26) svobodova@medlanky.brno.cz
- 27) tomasovicova@medlanky.brno.cz
- 28) stanek@nliskovec.brno.cz
- 29) bartoskovam@mkrumlov.cz
- 30) info@pohorelice.cz
- 31) i.zouharova@meuvyskov.cz
- 32) sylvahleli@zidlochovice.cz
- 33) ladislav.bartik@muznojmo.cz
- 34) ilona.holemanova@muznojmo.cz
- 35) tereza.jelinkova@muznojmo.cz
- 36) petra.debrito@muznojmo.cz
- 37) pinkova@blansko.cz
- 38) danek@blansko.cz
- 39) anna.kubickova@boskovice.cz
- 40) rene.kvapil@boskovice.cz

- 41) alena.vajbarova@breclav.eu
- 42) blanka.launerova@breclav.eu
- 43) jana.vajbarova@breclav.eu
- 44) teuchnerova@bucovice.cz
- 45) jedlickova@bucovice.cz
- 46) grycova@bucovice.cz
- 47) humlova@bucovice.cz
- 48) jurakova.katerina@muhodonin.cz
- 49) prokopova.martina@muhodonin.cz
- 50) zlamalova.ivana@muhodonin.cz
- 51) socialni@hustopece.cz
- 52) geyer@muiv.cz
- 53) cikankova@kurim.cz
- 54) h.dokoupilova@mukyjov.cz
- 55) michlovska@mikulov.cz
- 56) truckova@mikulov.cz
- 57) dolihalova@mesto.rosice.cz
- 58) denisa.mrazova@meuslavkov.cz
- 59) zednikova@slapanice.cz
- 60) radka.wagnerova@tisnov.cz
- 61) petrikova@veseli-nad-moravou
- 62) jurkovsky.ota@kr-jihomoravsky.cz
- 63) obalilova.monika@kr-jihomoravsky.cz
- 64) rousova.tatana@kr-jihomoravsky.cz
- 65) travnickova.zdislava@kr-jihomoravsky.cz
- 66) darebnikova.lucie@brno.cz
- 67) businova.pavlina@brno.cz

5.b. Fotografie

5.b.a. Fotografie NZDM

5.b.b. Fotografie OSPOD

5.b.c. Fotografie SAS

5.b.d. Fotografie VÚ

